

РЕЦЕНЗІЇ

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.08.279-285>

Олег Машевський

доктор історичних наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ А. В. ГРУБІНКА «ВЕЛИКА БРИТАНІЯ В СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ І БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ (1990-2016 РР.)»²

Історія європейської інтеграції як невід’ємна складова загальної історії Європи другої половини ХХ – початку ХХІ століття тісно пов’язана з національними історіями її держав-суб’єктів, серед яких традиційно виділяється Велика Британія. Вступ Сполученого Королівства до ЄЕС у 1973 році ознаменував рубіжний етап в розвитку регіональних інтеграційних процесів та їх інституціалізації у формі Європейських Співтовариств, зробивши їх більш складними і суперечливими. Напружена суспільно-політична дискусія в середині країни з питань участі в Європейському об’єднанні, яка визначала специфіку регіональної політики держави, зрештою призвела до референдуму 23 червня 2016 року і початку процесу її виходу зі складу Європейського Союзу. Пошуки британським керівництвом місця королівства в складі Євроспільноти відзначалися намаганням віднайти специфічну модель інтеграції “по британськи” і зайняти чільні позиції в об’єднанні, що наочно проявилось у сфері Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС.

Євросоюз у ХХІ столітті переживає складний період трансформацій, зумовлених внутрішніми і зовнішніми викликами, які потребують адекватного

² Грубінко А.В. Велика Британія в системі європейської зовнішньої і безпекової політики (1990-2016 рр.): монографія. – Тернопіль: Вектор, 2017. – 667 с.

реагування учасників Співтовариства. Одним з таких викликів стала специфічна позиція Великої Британії, інтеграційна модель якої історично розходиться з домінуючою моделлю федералістського об'єднання континентальних партнерів. У зв'язку з цим не викликає сумнівів актуальність дослідження Грубінка А.В., оформленого у першу в історіографії публікацію формату монографії, присвячену проблемі історії участі Великої Британії у формуванні системи зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу у 1990-2016 рр. як невід'ємному напрямі регіональної політичної інтеграції.

У роботі автор піднімає комплекс актуальних і важливих питань, які недостатньо представлені в історіографії або ж потребують додаткового переосмислення. Їх висвітлення у тексті монографії А. В. Грубінка дало можливість комплексно і ґрунтовно розкрити предмет дослідження. У першому розділі подано аналіз концептуальних засад дослідження. Привертає увагу розроблена автором схема “Теоретико-концептуальна система розвитку європейської інтеграції”, яка детально розкриває взаємозв'язок ключових класичних і нових теорій та концепцій євроінтеграції. Розробка схеми допомогла досліднику пояснити природу, специфіку формування і функціонування СЗППБ ЄС як особливого сегмента інтеграційних процесів. Також відзначимо авторський погляд на сутність явища “атлантизм”, який трактується як один з головних принципів зовнішньої (європейської) політики Великої Британії. Звернемо увагу на представлений в роботі розгорнутий огляд історіографії проблеми, яку дослідник логічно поділив на три групи – українська, російська і західна (британська, американська та європейська континентальна). Вдало класифікована різноманітна джерельна база дослідження дозволила автору максимально різносторонньо та об'єктивно дослідити наукову проблему.

Другий розділ монографії “Історична еволюція британського підходу до європейської політичної інтеграції” містить аналіз передумов формування

СЗППБ та участі Великої Британії у творенні першооснов цього напрямку (політики) Європейського Співтовариства у вигляді механізму Європейського політичного співробітництва. Оскільки останній почав працювати лише у 1970 році, дослідник досить широко представив аналіз розвитку європейської політичної та військової кооперації перших повоєнних десятиліть (друга половина 1940-х – 1960-ті роки), історію формування військово-політичних альянсів в Західній Європі і невдалих спроб автономізації європейської системи безпеки в рамках атлантичного співробітництва як первинних спроб заснування Спільної політики безпеки та оборони Європейського інтеграційного об'єднання. Показано позицію і роль британського керівництва різних періодів у зазначених процесах. Дослідник констатує, що британська політична стратегія взаємин з континентальною Європою у другій половині ХХ ст. еволюціонувала від дистанціювання від регіональних інтеграційних об'єднань до безпосередньої участі в них при намаганні пристосувати процеси розвитку Європейського Співтовариства до своїх інтересів. Активна участь Великої Британії в становленні і функціонуванні механізму Європейського політичного співробітництва стала важливим сегментом гарантування збереження позицій держави у міжнародних відносинах. Водночас спроби британського керівництва відігравати провідну роль у політичному співробітництві держав ЄЕС мали суперечливі результати, що загалом було притаманно для участі королівства в європейській інтеграції. За авторським висновком, незважаючи на досягнутий позитивний консенсус в британському політикусі щодо долучення королівства до політичної кооперації держав-членів ЄЕС, це питання не знаходило значних відгуків в широких суспільних масах Британії. Хоча європейський напрям зовнішньої політики у 1960-1980-х рр. поступово витіснив Співдружність націй з другої позиції в системі пріоритетів британської зовнішньої політики (концепція “трьох сфер впливу”), участь в системі євроінтеграції, насамперед її зовнішньополітичній складовій, розглядалася як додаткова можливість посилення впливу в

регіональній і світовій політиці після “особливих відносин” з США, що стало однією з причин її контраверсійності, насамперед в період правління урядів М. Тетчер.

У третьому розділі автор представив результати дослідження британського впливу на політико-правову фіксацію СЗППБ в установчих договорах Євросоюзу. Вперше в історіографії запропоновано періодизацію участі Сполученого Королівства у СЗППБ ЄС. Проаналізовано тактику урядів Дж. Мейджора, Т. Блера, Г. Брауна та Д. Кемерона щодо розвитку СЗППБ в контексті їх загальної політики членства в Євросоюзі. Окрему увагу приділено недостатньо висвітленій в історіографії проблемі європейської політики урядів Т. Блера і Д. Кемерона. Зроблено висновки, що позитивні зміни в ставленні керівництва держави до євроінтеграції і СЗППБ ЄС у період лейбористських урядів Т. Блера (1997-2005 рр.) мали тактичний (прагматичний), а не стратегічний характер і загалом не виходили за рамки усталених підходів та принципів новітньої зовнішньої політики Великої Британії. Наслідки політики урядів Д. Кемерона (2010-2016 рр.) для міжнародних позицій держави мали негативний характер, пов’язаний із втратою значної частки впливу на регіональну політику, зокрема, в Центрально-Східній Європі.

У червтому розділі монографії представлено місце зовнішньої і безпекової політики ЄС в системі відносин Великої Британії з стратегічними партнерами, якими визначено Францію, ФРН (на рівні Європи) та США. Відзначимо компаративний аналіз позицій королівства щодо СЗППБ з позиціями Франції і Німеччини як держав-лідерів європейської інтеграції. За обґрунтованим висновком дослідника, процес інституційно-функціонального забезпечення СЗППБ зводився до пошуку компромісу між позиціями трьох зазначених держав. Також розглянуто позицію Італії щодо розвитку євроінтеграції та СЗППБ, яка після виходу Британії з ЄС, на думку автора, може посісти місце в “трійці” провідних держав об’єднання. У параграфі 4.2. “Американо-британські стратегічні відносини і СЗППБ ЄС” окремо

представлено аналіз впливу американо-британських відносин на розвиток зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу. Відзначимо здійснений автором ґрунтовний аналіз ролі міждержавних відносин Великої Британії з США у розвитку стосунків США-ЄС другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Стверджується, що їх цінність для Великої Британії зумовила дихотомію зовнішньої політики держави “європеїзм-атлантизм”, а самі “особливі відносини” стали одним з головних факторів формування позиції Лондона щодо розбудови СЗППБ ЄС.

Окрему увагу в монографії (розділ 5) відведено для аналізу історичних аспектів участі Великої Британії в політиці розширення ЄС та його східноєвропейській політиці, включно з розвитком відносин ЄС-Україна. Дослідник ацентує увагу на пріоритетності процесу розширення Співтовариства для офіційного Лондона як засобу стримування поглиблення інтеграції і посилення впливу Великої Британії в Європі. При цьому політика розширення ЄС розглядається як один з центральних складових механізмів СЗППБ. Королівство відіграло важливу роль у процесі вступу до Євросоюзу когорти держав Центрально-Східної Європи. Водночас уряд Д. Кемерона сповідував більш прагматичну і помірковану політику щодо розширення ЄС, що, серед іншого, зумовило зменшення впливу держави в цьому регіоні. Менш активну позицію британські уряди займали у відносинах ЄС з державами пострадянського простору. Лише на початку 2000-х років уряд Т. Блера став одним з співініціаторів суперечливої Європейської політики сусідства. Можемо погодитися з висновками автора, що політика британського керівництва щодо держав пострадянського простору розвивалася в контексті загальної політики Заходу та відчувала сильний вплив російського фактора, який послабшав аж у 2014 році з початком російської агресії в Україні. Незважаючи на геополітичне значення нашої держави для безпеки Європи, з боку британського керівництва, як і Заходу загалом, тривалий час спостерігалася його явна недооцінка. За висновками А.В. Грубінка, східноєвропейська політика ЄС і Великої Британії

залишалася периферійною складовою СЗППБ.

У шостому розділі “Трансформація британських підходів до розвитку системи безпеки та оборони Європейського Союзу” розглянуто роль Великої Британії у реформуванні військово-політичної компоненти ЄС. Стверджується, що проамериканська позиція британського керівництва стала одним з вирішальних і водночас суперечливих чинників становлення Спільної (Європейської) політики безпеки та оборони ЄС. Запровадження офіційних відносин між ЄС і НАТО на поч. 2000-х рр. напряду пов’язане із зміною позиції Великої Британії щодо формування військової компоненти Євросоюзу. При цьому Лондон домігся того, що розвиток СПБО не вийшов за рамки атлантизму. Стверджується, що Велика Британія причетна до стратегічної слабкості ЄС як суб’єкта системи європейської безпеки, залежного від НАТО, що знайшло підтвердження в умовах російсько-українського конфлікту. Автор доводить, що така позиція Сполученого Королівства негативно вплинула на формування військово-технічних ресурсів ЄС і зумовила незавершеність формування європейського ринку озброєнь. Британський атлантизм проявився і в участі держави в миротворчих операціях і місіях Євросоюзу. Зроблено цілком обґрунтований висновок про стратегічну другорядність для британської сторони потенціалу і завдань ЄС у сфері безпеки та оборони у порівнянні з структурами Північноатлантичного Альянсу.

Також окремо відзначимо наявність в параграфах монографії авторських прогностичних оцінок наслідків виходу Великої Британії з Європейського Союзу для внутрішнього і зовнішнього становища цієї держави, самого ЄС, України і міжнародних відносин загалом. Текст праці засвідчує обґрунтованість висновків, насамперед підтвердження головної гіпотези дослідження, яка полягає у тому, що участь в політичній складовій євроінтеграції у формі СЗППБ стала “досвідом втраченої можливості” урядів Великої Британії повною мірою реалізувати значний потенціал держави у сфері зовнішньої політики і безпеки, стати лідером Євросоюзу.

Незважаючи на повноту, ґрунтовність та високий науковий рівень підготовленої публікації, вважаємо необхідним висловити ряд зауважень та побажань. У тексті монографії доцільно було подати більше інформації про роль Великої Британії у відносинах ЄС з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону, де в обох є свої інтереси. Також вартувало більш широко висвітлити проблему Туреччини та її членства в ЄС у відносинах Великої Британії з Євросоюзом в контексті сучасних близькосхідних викликів, насамперед сирійського конфлікту. Потребує ґрунтовнішого висвітлення питання практичних зв'язків Великої Британії з державами Центрально-Східної Європи, які, за висновками автора, зазнавали послаблення від середини 2000-х років. Окремі прогностичні оцінки А.В. Грубінка є контраверсійними і дещо виходять за хронологічні рамки дослідження, що, втім не зменшує їх значення для дослідження проблеми, а наявність свідчить про самостійність та оригінальність проведеного дослідником аналізу історичних передумов сучасних міжнародних процесів, авторських суджень і позицій.

Враховуючи викладені аргументи, зважаючи на актуальність досліджуваної проблематики, повноту викладу матеріалу, обґрунтованість висновків і новаторський зміст вважаємо, що монографія Грубінка А.В. “Велика Британія в системі європейської зовнішньої і безпекової політики (1990-2016 рр.)” представляє завершене оригінальне наукове дослідження, яке суттєво збагачує українську історіографію, стане корисним для фахівців з питань всесвітньої історії і міжнародних відносин, широкого загалу поціновувачів цієї тематики.